

معلمی با زلال عمر، عزت نفس و بلندای ایثار

حسین عبده تبریزی

به کارنامه‌ی پرافتخار استاد گرانقدر دکتر مسعود نیلی در عرصه‌ی اقتصاد ادای احترام می‌کنم؛ استادی که شعله‌ی دانش اقتصاد را در بین دانشجویان بی‌شمار افروخته و می‌افروزد. نه تنها به زیرکی علم اقتصاد مجهز است، بلکه به هر چه دست می‌زند، از تخته سیاه کلاس گرفته تا تدوین سیاست‌های سازمان برنامه، به نقاط عطف طلایی زندگیش تبدیل شده و می‌شود. امروز فقط از یک دانشگاهی یا اقتصاد-دان تجلیل نمی‌کنیم، بلکه به یک مربی بینا و انسان‌دوست احترام می‌گذاریم. خانواده‌ی اقتصاد و کسب‌وکار ایران حداقل ۳۰ سال است که با چشمانی باز زندگی دکتر نیلی را نظاره کرده تا سنجه‌ای از زلال عمر، عزت نفس، و بلندای ایثار بیابد. آنچه را نیلی وظیفه می‌دانست، جامعه‌ی کسب‌وکار فضیلت می‌پنداشت: معلمی به شدت وفادار به سرزمین ایران و مردم آن؛ رفیقی ثابت‌قدم برای دانشجویانش و مالمال از عاطفه و قدردانی؛ انسانی درخشان، سازنده، حاصلخیز، و بارور.

با معلمی مواجه‌ایم که به همان اندازه که منضبط است، مهربان است. همکارانش در دانشگاه شریف از او به عنوان فردی یاد می‌کنند که همواره عمیقاً فکر می‌کند، پذیرای ایده‌های جدید است و از نظریه‌های علم اقتصاد و تاریخ اقتصادی ایران بسیار آگاه است. آقای دکتر نیلی معتقد به نظریه‌ی رشد مداوم دیدگاه‌های خود و منتقد دائمی آثار خود است، و ارتقای کیفی آثارش را البته مسیری عادی می‌شمرد.

متأسفانه هنوز در دنیایی زندگی می‌کنیم که در آن ذات اخلاق که به مفهوم گسترش همبستگی با سایر انسان‌هاست درک نشده است. هنوز دریافت نشده که اخلاق صرفاً موضوع مورد علاقه و دل‌نگرانی عامه‌ی انسان‌هاست و سلطه‌ی هیچ ابرمردی در پشت آن نهفته نیست. نیلی بالاتر از هر چیز، اقتصاددانی اخلاقی است که عشق خود به ایران و ارتقای موقعیت کشور را به تعهدات و مسئولیتش در قبال دانش اقتصاد گره زده است. تلاش‌هایش در طول یک عمر تداوم یافته، و در تقلا و در تب و تاب دائم بوده است؛ تلاش‌هایی برای اغنای روحی بزرگ؛ تلاش‌هایی نه برای موقعیت شغلی و شکوه، و صد البته نه برای کسب سود، بلکه برای خلق چیزهایی که آنها را ماده‌ی خام و مصالح توسعه‌ی ایران می‌داند.

راستگویی، صداقت و شرافتمندی مهم‌ترین خصلت‌های اوست. اما این معلمِ مهربان اقتصاد همواره در یک طرف بحث اقتصاد ایستاده است، بدون این که جدل کند. نظری متقن دارد، و مهربانی نیلی مانع از آن نیست که در صفتی که حق می‌داند سرافراز نایستد. هرگز مهربانی‌اش به تردید، بی‌طرفی، تعلل، امتیازدهی، لاقیدی، و سهل‌انگاری منتهی نمی‌شود؛ بر سر مواضعش جانانه استوار می‌ایستد. به علاوه در قضاوت هرگز بی‌پروا نیست.

فرهنگ دینی و ملی ما ریشه در این دوانده است که برخوردهای ما با عدالت همراه شود. افراد موفق آنانی هستند که با آغوش باز با مشکلات مواجه می‌شوند و فرا گرفته‌اند خوشبین باشند، به‌ویژه در آن ساعتی که اوضاع مبهم و تاریک است، و وقتی خبری خوش فرا می‌رسد و یا اقبال رو می‌کند، از فرصت‌ها استفاده کنند. شیوه‌ای که دکتر نیلی علم اقتصاد را برای توسعه در این کشور دنبال کرده، بسیار با این الگو منطبق است.

نگاهی به آثار وی بیانگر این نظر است که دکتر نیلی اقتصاددان «جریان اصلی» است؛ معمولاً بر نقش بازارهای آزاد رقابتی در تخصیص منابع و تعیین قیمت‌ها، تصمیم‌گیری منطقی افراد و شرکت‌ها، کارایی، ثبات اقتصادی و اهمیت رشد اقتصادی تأکید دارد. وی معتقد است که انتخاب در عرصه‌ی عمومی و خصوصی هر دو می‌باید میراً از حتمیت‌ها باشد. او مستقیم و البته با تدبیر به دژ مفروضات معتقدان به اقتصاد دولتی می‌تازد، مفهوم حاکم بر تفکر ایشان را تصرف می‌کند، و خاکریز تعدیل، شرح و تفصیل را نادیده می‌انگارد.

هر جامعه‌ی متمدن بر ارزش‌های اخلاقی استوار است؛ بدون اخلاق تمدن سقوط می‌کند. جامعه‌ی کسب و کار ایران در سه دهه‌ی اخیر همواره به دکتر نیلی به مثابه‌ی مصداقی از اقتصاددان اخلاقی تکیه کرده است و او را به عنوان شاهد و نمونه به اقتصاددانان جوان نشان داده است. دکتر نیلی به زندگی در ایرانی آباد و متعهد به علم معتقد است؛ او سخت به ایران عشق می‌ورزد. برخلاف عده‌ای که داروندارشان مهارتی عجیب در خراب کردن موضع دیگران است، مهارت اصلی دکتر نیلی همکاری و همراهی با سایر مصاحب‌نظران است. وی به دنبال گزاره‌های معنی‌داری در اقتصاد ایران می‌گردد تا زندگی مردم را بهبود بخشد.

تأثیر هیچ معلم خوبی زدودنی نیست. به قول انیشتین، این هنر متعالی هر هنرمندی است که با بیان خلاق و دانش خود، در دل دانشجویانش شادی بیافریند. دن ردر (Dan Rather) روزنامه‌نگار امریکایی می‌گوید، «رویا با معلمی شروع می‌شود که به شما ایمان دارد، تقلا می‌کند،

تحت فشارتان می‌گذارد، و حتی وادارتان می‌کند که در مسیر درستی بیفتید و برای این کار گاهی با چوب تیزی که حقیقت نام دارد، به شما سیخونک می‌زند.» بی‌گمان دانشجویانش که این یادداشت را می‌خوانند مثل من تجربه کرده‌اند که آرمان دکتر نیلی آن است که دانشجویانش در مسیر درستی بیفتند. معلمی است که تفاوت ایجاد می‌کند؛ پیامی دارد؛ دانشجویش را گرمی می‌دارد، آنچه را که می‌داند می‌آموزد؛ و برای چندین نسل از دانشجویان خود همواره معاصر باقی مانده است.

نیلی الهام‌بخش دانشجویانش است؛ دانشجویانی که فصل جدیدی از زندگی خود را شروع می‌کنند، و می‌خواهند عضو مسئولیت‌پذیری باشند تا تلاش‌های حرفه‌ای‌شان بر سرنوشت ایران تأثیر بگذارد. معلمی چون او بر آینده‌ی جوانان تأثیر می‌گذارد و این تأثیر چیزی نیست که از میان برود. تأثیر نیلی رگباری نیست که خاطر لطیف دانشجویی را بیازارد؛ نه‌نم باران پرترنمی است که فرو می‌ریزد و آرام چون شبنم بر دل‌ها می‌نشیند.

شاگردان دکتر نیلی سفیران وی در ایران و دیگر کشورها هستند؛ و حضورشان گواهی بر مهارت‌های آموزشی دکتر نیلی است. دانشجویانش آنگاه که در سپهر مراقبت این استاد دوست‌داشتنی قرار می‌گیرند، علاقه‌شان به کلاس تقویت می‌شود، و از فلاکت برخی کلاس‌های کسالت‌آور خلاص می‌شوند.

در حوزه‌ی آموزش، زندگی معلمی دکتر نیلی نشان می‌دهد دانشگاه عرصه‌ای زمینی است که در آن کسانی که از نادانی منزجرند، حداکثر مساعی خود را به کار می‌برند تا بفهمند و دانا شوند. آن‌هایی که گرد آمده‌اند به دنبال حقیقت‌اند و تلاش می‌کنند تا دیگران نیز این حقایق را درک کنند. متأسفانه در زمان و مکانی زندگی می‌کنیم که نادانی هنوز به وفور یافت می‌شود و حقیقت کمتر دریافت می‌شود.

همچون هر حرفه‌ی دیگر، معلم خوب شدن بخشی هنر است، بخشی که به عمق دیدگاه آن معلم بر می‌گردد؛ و بخشی به آموزش وی و بخشی حاصل تمرین و ممارست است. دکتر نیلی به همه‌ی این خصلت‌ها مجهز است.

بررسی آثار شفاهی و قلمی دکتر مسعود نیلی نشانگر آن است که وی به حوزه‌های مختلف اقتصاد سرزده، و به‌ویژه طیف گسترده‌ای از مسائل اقتصاد ایران، بالاخص موضوعات «اقتصاد سیاسی ایران»، را بررسی کرده است. عمده‌ی آثار فکری او تحقیقی است، و این پژوهش‌ها را با همکاری و همراهی مشترک اقتصاددان ایرانی دیگر، و نیز با دانشجویانش انجام داده است. دکتر نیلی در مسیر همه‌ی این مطالعات، حوزه‌ی فکری مشخص خود را دنبال کرده و این مطالعات مشترک همگی بیانگر اصولی است که به آنها متکی بوده است.

تک‌تک مقاله‌های دکتر نیلی از معمایی پیچیده در اقتصاد ایران رمزگشایی می‌کند. دکتر نیلی از نسلی از معلمان است که در سطح موضوع مورد بحث، با دقت بالا آموزش می‌دهد که چگونه موضوع را یاد بگیریم. اگر قبول کنیم آموزش کلید زندگی است، طبعاً

اعطای چنین کلیدی به جوانان مسیر را بر جهانی گسترده‌تر می‌گشاید. دکتر نیلی از این حساسیت برخوردار است که چنین مسیری را هموار می‌کند.

قلم توانای وی روایت‌های ناامیدی را بازنویسی می‌کند تا داستان تجدیدحیات بیافریند؛ و واقع‌بینی را در رگ‌وپوی این ملت تشنه‌ی سعادت تزریق کند. وقتی دکتر نیلی صحبت می‌کند، مخاطبان عمیقاً گوش می‌دهند. نوشته‌های او صرفاً مجموعه‌ای از کلمات نیست، بلکه فیلم‌نامه‌هایی است که روایت‌های اقتصادی را به‌خوبی هدایت می‌کنند. کتاب‌های او فقط مخزن دانش نیست، بلکه آینه‌هایی است که ارزیابی تحلیلی عمیق اقتصاد کشور را منعکس می‌کنند. دکتر نیلی برای جمله‌های خود حوصله به خرج می‌دهد، و در لایه‌لایه از نوشته‌های خود، بردبارانه به دست و گاه به دندان گره‌های موضوع را می‌گشاید.

از آن‌جا که به‌شدت در قبال آنچه می‌گوید و می‌نویسد مسئولیت اخلاقی برای خود قائل است، با ریزبینی کامل مراقب است که اتفاقی نیفتد که محتوا از زیر دستش در برود. اگر در گذشته‌ها، این مهم بخشی از دیدگاه‌هایش بوده، امروزه دیگر رعایت آن به شخصیتش بدل شده است. نوشتن و معلمی تمرکز کامل و طولانی مدت می‌طلبد و وی ناچار است به کوچک‌ترین جزئیات توجه کند. برای انتقال هوشمندانه‌ی چارچوب هر علمی زبانی ضروری است که علائق جامعه‌ی هدف آن را در نظر بگیرد. دکتر نیلی معلمی است که در ایجاد این چنین ارتباطات و در جوش دادن مفاهیم پیچیده با درک مخاطب مهارت دارد.

جامعه‌ی روشنفکری ایران ناچار به طور دائمی در معرض این پرسش بزرگ است که آیا کشور علاقه‌مند است به مثابه‌ی جامعه‌ای یک‌پارچه و منسجم با آینده‌ای اطمینان‌بخش پیش رود و یا می‌خواهد به جامعه‌ای تبدیل شود که در آن گروه‌های اقتصادی پراکنده و متفاوت، بدگمان نسبت به آینده و یکدیگر، با تنش در کنار هم زندگی کنند. طبعاً آحاد این جامعه و در کنار آن اقتصاددانان به‌طور اعم و دکتر نیلی به‌طور اخص نمی‌خواهند ایران به کشوری در مجموعه‌ی جهان در حال توسعه بدل شود که از نظر اقتصادی جامعه‌ای طبقاتی و لایه‌لایه شده است؛ نمی‌خواهند درصد محدودی از ثروتمندان کشور کانون تمرکز بیشترین ثروت و درآمد باشند. از توجه به چنین متغیرهایی است که مفهوم توسعه‌ی پایدار شکل می‌گیرد.

ثبات سیاسی نیازمند آن است که با سرعت بسیار وضع طبقه‌ی متوسط در جامعه‌ی ایرانی بهبود یابد. بدین منظور نرخ‌های رشد اقتصادی بالاتر مورد نیاز است. امری که بدون برقراری نظام‌های اقتصاد بازار، ناممکن است. دکتر نیلی به ما آموخته است که بازار اختراع نظام سرمایه‌داری نیست، و معتقد است بازار طی قرن‌های متمادی وجود داشته و اختراع و ساخته‌ی تمدن است. بنابراین، آموزه‌های خود را در چارچوب اقتصاد بازار دنبال می‌کند. آتشی در درون جامعه‌ی فکری ایران است که هیچ آبی آن را فرو نمی‌نشانند و هیچ خاکستری آن را خاموش نمی‌کند: مسأله‌ی ناعدالتی. او به ما آموخته که حل این مسأله هم در گرو توسعه‌ی همه‌جانبه‌ی کشور است.

دکتر نیلی برای حل مشکل نیز گاه‌گاه موقعیت‌های عمومی را پذیرفته است. کاربرد اصطلاح «مشارکت» برای دکتر نیلی در تدوین برنامه‌ی چهارساله‌ی سوم کافی نیست؛ برنامه‌های او و همکارانش برنامه‌ی استادی بود که سمفونی اقتصادی را درخشان اجرا می‌کردند. تلاش‌های

او در تهیهی آن برنامه تأثیری عمیق بر آموزش اقتصادی متفکرانه و نوآورانه، بر خط‌مشی‌های اجرایی کشور، و درک عمومی افراد از اقتصاد داشته و خواهد داشت.

دکتر نیلی این احساس را به ما تلفین می‌کند که موفق خواهیم شد. گاهی ناباورانه از خود می‌پرسد چرا ملتی هزینه‌هایی چنین سنگینی را باید پرداخت کند، وقتی اقتصاد به‌روشنی به ما می‌گوید که به کدامین سمت برویم؟ نیلی ظلام سردترین و تاریک‌ترین روزهای اقتصاد ایران را تجربه کرده، اما معتقد است ایران از جایگاه ملتی بزرگ، حتی با رنجبارترین شیوه‌ها، راه سفر تلخ و دشوار برگشت به شرایط عادی را بر خود هموار خواهد کرد.

ما که در این مکان به احترام استادی بزرگ گرد آمده‌ایم با پوزش نمی‌پذیریم که کشور ما نمی‌تواند در مسیر توسعه گام بردارد. معذرتاً نمی‌پذیریم که همیشه باید در بر همین پاشنه بچرخد و محیط کسب و کار کشور نامناسب باشد. استاد نیلی در قلمرو وسیع اندیشه‌ی اقتصادی، ایده‌هایی پرداخته که برخی از آنها آزمون زمان را با موفقیت گذارنده است. وی تأثیرات عمیقی بر ذهن دانشجویان و نسلی که پرورش داده، گذاشته است تا جرأت یابند اقتصاد در حال گذار ضعیف ایران را از پیچیدگی‌های مسیر صعب‌العبور آن بگذرانند.

اقتصاد پیمایش هنرمندانه‌ی دره‌ی عمیق بین منابع و آرزوهای انسانی است، و دکتر نیلی در هنر این پیمایش مجرب است. برای این معلم بزرگ ایران زمین چه تمنایی فراتر از آرزوی سلامتی، عمری بلند، و دلی خوش می‌توان داشت. طلب کنیم همان‌گونه که تا امروز در خدمت جامعه‌ی علمی کشور بوده است، در سال‌های پیش‌رو نیز همچنان استوار و مقتدر به کار توسعه‌ی دانش اقتصاد در ایران ادامه دهد.